

УДК 343.98

*К. В. Калюга***ГАБИТОЛОГІЯ ЯК ВІДОБРАЖЕННЯ КРИМІНАЛІСТИЧНОЇ ІНФОРМАЦІЇ ЩОДО ОСОБИ ЗЛОЧИНЦЯ**

Постановка проблеми. У своїй діяльності (зокрема, зі встановлення особи невідомого злочинця) слідчий має справу з такою ситуацією, коли на тлі малоінформативної «слідової картини» вже немає у живих потерпілого і від нього неможливо отримати які-небудь дані, які б полегшували ідентифікацію, або ж зловмисник докладає зусиль, щоб приховати особу потерпілого і свою, фальсифікує деякі ідентифікуючі дані тощо.

Учення про ознаки зовнішності людини, їх матеріальні та ідеальні відображення, методи та засоби їх фіксації і використання для встановлення фактів, які відіграють важливу роль у розслідуванні злочинів, називається криміналістичною габітологією, або габітоскопією. Термін «габітоскопія» (від лат. *habitus* – зовнішність; зовнішній вигляд людини, її статура, постава; *skoreo* – розглядаю) запровадив у науковий обіг В. Снетков [1].

Також ученими, які внесли свій вклад у цей напрям, є Р. Белкін, І. Віняченко, В. Житников, А. Зінін, Є. Зуєв, Ю. Дубягін, Є. Іщенко, В. Колдин, Б. Морозов, М. Овсяннікова, І. Пантелеев, І. Подволоцький, М. Салтевський, А. Топорков, П. Цветков, Н. Яблоков та ін.

Мета статті. Значення габітології у слідчій і судовій практиці повинно постійно зростати – пропорційно зростанню запровадження нових технічних засобів, методик та комп'ютерних приладів. Пов'язано це, з одного боку, з тим, що традиційні методи в багатьох сферах діяльності все частіше замінюються та вдосконалюються, а з іншого – з тим, що розширилося використання навколонукових учень. Унаслідок цього результати габітологічних досліджень усе частіше використовуються у матеріалах кримінальних проваджень як важливі джерела доказів.

Результати дослідження. Під криміналістичною ідентифікацією особи розуміється точне встановлення у слідчих і судових цілях за допомогою прийомів і методів криміналістики, судової медицини та інших наукових даних конкретного індивідуума шляхом порівняння ознак і властивостей, властивих певній людині, з ознаками і властивостями особистості, відображеними в будь-якій об'єктивній формі. Особистість є найбільш складним

об'єктом ідентифікації. Складність ця зумовлена тим, що людська особистість – це об'єкт багатосторонній.

Кожна людина має своє ім'я, під яким вона відома серед людей. Ім'я покликане відрізнити людину від інших людей у суспільстві, позначити її особистість. Оскільки безліч імен збігається, то під ім'ям у широкому сенсі слова прийнято розуміти, крім найменування цієї людини від народження (індивідуальне ім'я), також і по батькові, тобто родове ім'я, і прізвище, під яким мається на увазі прізвисько [4]. Прізвище є спадковим найменуванням, що додають до імені, та перехідним від батька до дітей, а також (хоча і не завжди) від чоловіка до дружини і рідко – від дружини до чоловіка. (Наука про власні імена живих істот називається ономастиком. Щодо питання про походження українських імен, по батькові та прізвищ є спеціальна ономастична література.) [5]

Наведений короткий аналіз тільки однієї властивості особистості, що застосовується для її індивідуалізації, уже показує, наскільки складною може виявитись ідентифікація особи людини за цією ознакою. Ускладнюється ідентифікація і в тих випадках, коли людина змінювала прізвище, ім'я та по батькові. Іноді вони змінюються законно, але нерідко і незаконно, часом ретельно приховуються. Незаконна зміна імен, по батькові та прізвищ супроводжується виготовленням підроблених документів, що засвідчують особу, внесенням виправлень у справжні документи, приховуванням або зміною біографічних даних.

Крім імені у широкому сенсі, особистість індивідуалізується датою і місцем народження, минулою трудовою, громадською та іншою діяльністю, сімейним станом, наявністю або відсутністю певних набутих властивостей – освітою, званнями, спеціальністю тощо. Можливість ідентифікації особистості за вказаними ознаками і властивостями індивідуума заснована на тому, що ці ознаки і властивості в установленому законом порядку реєструються державними органами, суспільними установами, підприємствами і містяться у документах, що засвідчують особу або права людини. Вони також відомі багатьом людям, які знають цю людину, – родичам, товаришам по службі, сусідам тощо.

Для цілей ідентифікації частково використовується інформація про характер і поведінку людини. Так, іноді можна зробити висновок про те, що два або більше злочини здійснені однією і тією ж особою (за однаковою способом злочинної дії, «почерком» злочинця). Якщо ця особа раніше була відома як така, що вчинила подібну дію, то можна припускати, що саме вона вчинила зазначені дії. Що ж стосується характеру, то для ідентифікації особи можуть служити лише властиві зовні її окремі риси [6, с. 15].

Велике значення для ідентифікації особи мають фізичні ознаки людського тіла, окремо риси (прикмети) зовнішності, що відрізняють вигляд цієї людини від усіх інших людей. Ці ознаки використовуються для слідчої та експертної ідентифікації. Криміналістична ідентифікація особи у своєму розпорядженні має багато прийомів і методів для встановлення та ототожнення особи за фізичними ознаками людини, зображенням на фотознімках або залишеним у

пам'яті людей [7]. Крім рис зовнішності, для криміналістичної ідентифікації особи використовуються також і інші фізичні ознаки, наявні на тілі людини: зовнішня будова долонної поверхні шкіри, особливо на кінцевих фалангах пальців і підшвах ніг (папілярні візерунки), білі і флексорні лінії, будова зубного апарату, особливості будови скелета, наявність патологічних змін або ознак перенесених хвороб та інше, що індивідуалізує особу, а також функціональні навички: манера поведінки (міміка обличчя, жестикуляція, постава, хода) і деякі звички, вироблені нею для певної діяльності. До останніх, зокрема, належить почерк як властивість рухових навичок, стійка система звичних рухів, вироблених людиною для відтворення письмових знаків – букв, цифр, підписів, стенографічних знаків, деяких малюнків. Криміналістична ідентифікація особи за почерком (листом) – як злочинця, так і потерпілого – часто застосовується під час розслідування багатьох злочинів.

Щоб здійснити ідентифікацію, необхідно, застосовуючи наукові прийоми і методи, зібрати, проаналізувати і зіставити об'єктивні дані, які відображають ознаки особи.

Криміналістична ідентифікація особи тільки тоді може бути успішно здійснена, коли в ході розслідування слідчий максимально ретельно і наполегливо шукає і фіксує об'єктивні дані про ознаки з дотриманням вимог відповідних методик криміналістичної ідентифікації (судово-почеркознавчої, папіляроскопічної, портретно-криміналістичної та інших), а також тактичних прийомів пред'явлення для впізнання [8].

Отже, зовнішній вигляд (зовнішність) людини здавна використовують під час упізнання та кримінальної реєстрації злочинців. Зовнішність людини залишається відносно незмінною протягом усього її життя. Ознаки, які характеризують зовнішню будову людини, називаються ознаками зовнішності. У кожної людини зовнішній вигляд суто індивідуальний і має здатність відображатись у матеріальних слідах та у пам'яті людини у вигляді уявних образів. Ознаки зовнішності є основою криміналістичної ідентифікації під час розв'язання ідентифікаційних та діагностичних завдань.

Ознака – це характеристика, відмітна риса об'єкта. У габітології ознака характеризує зовнішність людини загалом чи окремі її елементи (зріст, ніс, очі, волосся тощо). Ознаки зовнішності поділяють на власні і супутні.

Власні ознаки – це елементи й ознаки зовнішності особи, що проявляються у процесі її життєдіяльності. Їх поділяють на загально-фізіологічні, анатомічні та функціональні (за Є. Зуєвим); загально-фізичні, анатомо-морфологічні та функціональні (за Ю. Дубягіним); анатомічні та функціональні (за І. Пантелєєвим); особливі прикмети та помітні ознаки [9].

Супутні ознаки – це предмети одягу, що перебувають у постійному користуванні особи в момент її відображення (куртка, піджак, штани, плаття, головний убір, взуття), а також носильні речі (портфель, дипломат, парасолька, сумка, годинник, окуляри, сережки, каблучки, запальнички, слухові апарати тощо). Ці ознаки також індивідуалізують зовнішній вигляд особи, але їхня ідентифікаційна значущість не така суттєва, бо їх можна змінити.

Загальнофізичні ознаки – це загальні біологічні, соціально-територіальні та популяційні особливості людини. До них належать ознаки загальнофізичні (стать, вік) і демографічні, що характеризують певну расу, національність, народність, етнічну групу чи іншу популяцію, яка живе на певній території.

Анатомічні (анатоמו-морфологічні, статичні) ознаки – це особливості зовнішньої будови тіла та скелета людини. Ознаки, які підлягають опису та дослідженню, інколи називають елементами зовнішності. Індивідуальність зовнішнього вигляду проявляється насамперед у неповторній сукупності форм, розмірів і особливостей частин тіла. Ці ознаки відносно сталі, особливо ознаки обличчя, тому відіграють важливу роль у процесі впізнання та ототожнення особи. До анатомічних ознак належать зріст, загальна будова тіла, форма голови, лоба, брів, носа, губ, рота, вид і колір волосся, обличчя, носа та інших частин тіла.

Функціональні (динамічні) ознаки є загальними; вони характеризують людину як живу динамічну систему. Функціональні ознаки проявляються насамперед у русі. До функціональних ознак належать хода, міміка, жести, мова, голос, спосіб поведінки, навички злочинної професійної діяльності (способи злому, відкривання замків, проникнення у сховище, вчинення убивства).

Особливі прикмети – це особливості зовнішності, що рідко зустрічаються і різко вирізняють одну людину з-поміж інших через їх неповторність і незвичність. До них належать невідповідності розміру окремих частин тіла (рук, ніг, голови, носа, вух тощо); кольорові аномалії, тілесні нарости, шрами, татування, викривлення хребта, горб, родимки, бородавки, особливості ходи, жестикуляції, мови, голосу тощо.

Особливі прикмети можуть бути помітні, тобто такі, що очевидно спостерігаються, кидаються в очі. У такому разі їх називають помітними ознаками. Вони, як правило, розташовані на відкритих частинах тіла, тому з першого погляду привертають увагу незвичайністю (форма, розмір, колір). Помітні ознаки дають змогу одразу ж вирізнити окрему особу з групи людей.

Особливі прикмети й помітні ознаки поділяються на анатомічні (статичні) та функціональні (динамічні) [9].

Поняття «габітологія» означає у криміналістиці вивчення і використання даних, що характеризують зовнішній вигляд людини, у цілях її розшуку і ототожнення.

Засоби і методи судової габітології використовуються практично у двох напрямках:

- безпосередньо для розшуку й ототожнення особи;
- для судження за окремими, достовірно відомими ознаками про деякі інші прикмети людини й отримання більш повного уявлення про його зовнішність, а також для судження про такі характеристики (як національність, професія тощо), що мають розшукове значення. Необхідність у цьому виникає у випадках, коли відомості про прикмети шуканої особи

неповні і недостатні для її виявлення. Подібні припущення обґрунтовуються тим, що багато зовнішніх ознак людини корелюють із національністю, віком, професією тощо. Так, анатомічні ознаки зумовлюють у низці випадків наявність і характер функціональних ознак. Наприклад, укорочена нога визначає своєрідність ходи – кульгавість; водночас кульгавість свідчить про патологію у будові ноги (ніг) тощо. Водночас анатомічні ознаки відображають належність людини до певної статі, національності (раси), віку. На професію (рід занять) можуть вказувати як анатомічні ознаки (наприклад, наявність і розташування мозолів на руках), так і одяг (наприклад, його вид – формений, робочий, речовина плям і помарок на ньому); у свою чергу, відомості про рід занять орієнтують на можливу наявність у шуканої людини відповідних прикмет.

Ототожнення особи за зовнішніми ознаками здійснюється у формі впізнання і у формі криміналістичних та інших ідентифікаційних досліджень.

Ототожнення особистості за зовнішніми ознаками здійснюється: а) за матеріально фіксованими відображеннями – фотознімками живих осіб і трупів, а також за трупами і кістковими останками (переважно черепу); б) за уявними образами, що зафіксувались у пам'яті людини; в) за описами прикмет [10, с. 197–199].

Ця галузь криміналістичної техніки використовується також і у цивільному провадженні.

До ідентифікації особи за ознаками зовнішності звертаються також історики, мистецтвознавці, літературознавці та представники інших наук. Криміналісти проводили ідентифікаційні дослідження за портретами М. Лермонтова, П. Чайковського, О. Пушкіна та ін. [11, с. 224].

Висновки. Розвиток досліджуваної галузі та подальше вдосконалення її прийомів і методів має суттєве значення, оскільки нерідко тільки завдяки їх застосуванню може бути отримано інформацію, яка дає можливість розшукати злочинця та в подальшому викрити його у вчиненні злочину, стосовно якого здійснюється кримінальне провадження.

Література

1. Экспертное отождествление личности по чертам внешности. – М., 1959 ; Портретная идентификация личности в оперативно-розыскной и следственной работе. – М., 1968 ; Габитоскопия : [учеб.]. – Волгоград, 1979.
2. Салтевский М.В. Криминалистика : [учеб. пособ.] / М.В. Салтевский. – М., 1996 ; Ищенко Е.П. Криминалистика : [учеб.] / Е.П. Ищенко, А.А. Топоркин. – Изд. 2-е, испр. и доп. – 2005 ; Белкин Р.С. Криминалистическая энциклопедия / Р.С. Белкин. – М., 2000 ; Криминалистика / под ред. Н.П. Яблокова, В.Я. Колдуна. – М. : Изд-во МГУ, 1990 ; Цветков П.П. О криминалистическом исследовании внешнего облика человека / П.П. Цветков // Правоведение. – 1972. – № 2 ; Морозов Б.Н. Использование криминалистической фотографии при расследовании преступлений : [учеб. пособ.]. – Ташкент, 1990.
3. Терзиев Н.В. Криминалистическое отождествление личности по признакам внешности : [учеб. пособ. ВЮЗИ] / Н.В. Терзиев. – М., 1956 ; Кочарова Г.И. Опознание на предварительном следствии / Г.И. Кочарова. – М., 1955 ; Мудьюгин Г. Установление личности потерпевшего при расследовании убийств / Г. Мудьюгин // Социалистическая законность. – 1956. – № 2.
4. Большая Советская энциклопедия. – Изд. 2-е. – Т. 17. – С. 607–608 ; Т. 44. – С. 515.
5. Селищев А.М. Происхождение русских фамилий, личных имен и прозвищ / А.М. Селищев // Ученые записки МГУ. – 1948. – Вып. 128 ; Чернышев В.И. Несколько замечаний

об украинских и русских личных именах / В.И. Чернышев // Мовознавство. – К., 1948. – Т. VI ; Чичагов В.К. Из истории русских имен, отчеств и фамилий / В.К. Чичагов. – М., 1959 ; Тупиков Н.М. Слова от древнерусских собственных имен / Н.М. Тупиков. – СПб., 1908.

6. Потапов С.М. Введение в криминалистику / С.М. Потапов. – М. : РИО ВЮА КА, 1946. – 24 с.

7. Бокариус Н.С. Справочный подручный альбом для работников уголовного розыска и милиции при составлении словесного портрета / Н.С. Бокариус. – Харьков, 1924 ; Гусев А.А. Установление личности по чертам внешности : автореф. дис. ... канд. юрид. наук / А.А. Гусев. – М., 1954 ; Терзиев Н.В. Криминалистическое отождествление личности по признакам внешности / Н.В. Терзиев. – М., 1956 ; Диденко Ф.К. Словесный портрет / Ф.К. Диденко. – М., 1950.

8. Колмаков В.П. Идентификационные действия следователя / В.П. Колмаков. – М. : Юрид. лит-ра, 1977.

9. Біленчук П.Д. Криміналістика (криміналістична техніка) / П.Д. Біленчук, А.П. Гель, М.В. Салтевський, Г.С. Семаков. – К. : МАУП, 2001. – 216 с.

10. Криминалистика : [учеб.] / под ред. Б.А. Викторова, Р.С. Белкина. – М. : Юрид. лит-ра, 1976. – 552 с.

11. Криминалистика / под ред. А.Н. Васильева. – М. : Изд-во Моск. ун-та, 1980. – 496 с.

А н о т а ц і я

Калюга К. В. Габітологія як відображення криміналістичної інформації щодо особи злочинця. – Стаття.

Статтю присвячено аналізу вчення про ознаки зовнішності особи як шляху отримання інформації про особу невідомого злочинця. Застосування його прийомів та методів сприятиме швидкому й ефективному розслідуванню кримінальних проваджень. Також досліджено криміналістичні особливості габітології та сформульовано певні висновки у вигляді пропозицій щодо вдосконалення її застосування.

Ключові слова: відображення криміналістичної інформації, властивості та ознаки особи, габітологія, габітоскопія, ідентифікація особи, особа злочинця.

А н н о т а ц и я

Kaliuha K. V. Habitology as reflection of criminalistic information of the personality of the criminal. – Article.

Статья посвящена анализу учения о признаках внешности человека как пути получения информации о личности неизвестного преступника. Применение его приемов и методов будет способствовать быстрому и эффективному расследованию уголовных производств. Также исследованы криминалистические особенности габитологии и сформулированы определенные выводы в виде предложений по совершенствованию ее применения.

Ключевые слова: отображение криминалистической информации, свойства и признаки лица, габитология, габитоскопия, идентификация личности, личность преступника.

S u m m a r y

Kaliuha K. V. Habitology as the reflection of criminalistic information about the personality of the criminal. – Article.

The article is devoted to the analysis of the doctrine of the signs of a person's appearance, as a way of obtaining information about the personality of an unknown criminal. The use of techniques and methods of which will facilitate a prompt and effective investigation of criminal proceedings. Also, criminalistic features of habitology are investigated and certain conclusions are formulated in the form of suggestions for improving its application.

Key words: reflection of the criminalistic information, properties and signs of a person, habitology, gabitoscopy, identification of a person, personality of the criminal.